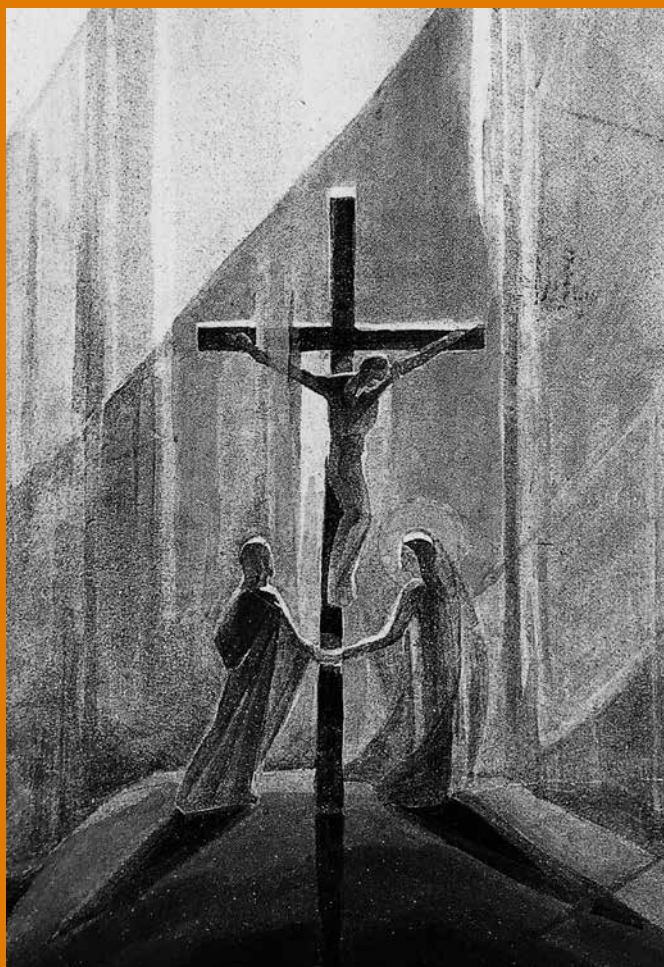

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Pasen 2019

Keerpunt

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
23e jaargang nr. 2, Pasen 2019

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1

Ontknoping 1

Thema: Keerpunt 2

Op de groei – opvoeding 12

Onder de zon – jongeren 16

Lijdens- en Paastijd 18

Op naar de volgende eeuw 23

Bestuur en instellingen 25

Allerlei 26

Internationaal 29

Boeken 30

Aankondigingen 33

Gestorvenen 35

Redactie

Jolanda Gevers Leuven, Thom Kloes,

Marianne de Nooij, Marjolein te Pas, Judith Slokker

Redactie

In beweging p/a Judith Slokker

Klokkengietersstraat 4, 1825 AH Alkmaar

tel. +31-72-5610269

e-mail: inbeweging@christengemeenschap.nl

(ook voor inlichtingen over abonnementen)

Financiën en advertenties

Thom Kloes, thkloes@gmail.com

tel. +31-6-53584109

banknr. NL36INGB0009185951, BIC: INGBNL2A,

t.n.v. In beweging, 3851 RC Ermelo

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Pinksternummer 1 april 2019

Michaelnummer 1 juni 2019

Kopij graag aanleveren per e-mail

(inbeweging@christengemeenschap.nl).

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

Illustratie vooromslag: Het keerpunt der tijden.

Detail uit 'De kosmische Christus als heer van het karma', Liane Collot d'Herbois (1943). Fresco in de kapel van La Motta, Brissago (Zwitserland)

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, +31-6-29343288,
bgg +31-6-14235728 M zo 10 (info), di 9 (info),
do 10 (info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL,
+31-20-6420769, bgg 4414949, M zo 10.30,
wo 9, do 10, za 9 of 11 (info), K zo 10.00 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
+32-3-4406821, M zo 10, wo 10, do 10 in Olen
(info), vr 10, K zo 9.30 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, +31-26-3621769,
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 11.00 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
+31-6-47170136, M zo 10.15, wo 10 (info),
K zo 9.30 (info)

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ,
+31-343-785 437, M zo 10.30, do 9.30, K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpsstraat 122, 5504 HL Veldhoven,
+31-6-40730466, bgg +31-40-2520498, M zo 9.30
of 10.45 (info), wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info),
K zo 10 (info)

Gent, Kasteellaan 54, 9000 Gent (geen postadres),
+32-9-2334768, M za 10 (info), K za 9.30 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, 1404 CV Bussum, +31-35-5417957,
bgg 6563160, M zo 10 (info), K zo 11.15 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 9725 HD, +31-594-659558,
M zo 10.30 (info), do 10 (info), K zo 11.45 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, +31-594-659558,
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, +31-71-5727618,
bgg +31-6-52342851, M zo 10.30 (info), do 10
Duitse dienst (info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, +31-6-30507877,
M zo 10.30 (info), wo 10.30 (info), K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
+31-118-583352, bgg +31-6-46616138, M za 10
(info)

Rotterdam, Lumeysstraat 33, 3039 ZN, +31-10-2232317,
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10 (info)

West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, +31-76-5877409, bgg 5021945, M za 9.30
(info)

Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, +31-6-50204989,
M zo 10.30, wo 9, do 8, vr 10 (info), K zo 9.30

Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, +31-575-769065,
M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15 (info), K zo 10
(info)

Landelijk secretariaat: +31-70-3451506

Groot Hertoginnelaan 4

2517 EG Den Haag

e-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl

website: www.christengemeenschap.nl

In het verkeer zijn er punten waarop het verboden is om te keren. Een mensenleven heeft juist vele punten waarop het uitnodigt het leven een wending te geven. Botsingen met oude gewoontes zijn echter niet te voorkomen, zoals Jaap van de Weg beschrijft in zijn artikel over keerpunten in de biografie. Wie omkeert gaat verrassend genoeg meestal niet dezelfde weg terug die hij al gegaan is. Hij betreedt eerst maar eens een niemandsland, zo lezen we in 'Op de groei' waarin Willemijn Soer schrijft over de Rubicon. Of het nu gaat om een innerlijke knoop, een sociaal conflict of de kunst van Chagall, een wisseling van perspectief biedt soms uitwegen en mogelijkheden die er daarvoor niet waren.

Ernst Terpstra legt ons precies uit hoe de paasdatum werd en wordt berekend. Verder kunt u lezen over ontmoetingen tussen de Landelijke Raad en twee groepen jongeren en zijn er in binnen- en buitenland vele interessante mogelijkheden tot ontmoeting en inhoudelijke verdieping.

Als redactie willen we op deze plek graag even stilstaan bij de veertien jaren trouwe en bijzonder veelzijdige medewerking van Jos van Damme, die nu afscheid heeft genomen van de redactie. Deze duizendpoot heeft zijn taken overdragen, waardoor er intern een aantal verschuivingen zijn, die u terugvindt in het colofon. Jos, heel veel dank voor je werk aan de plaatjes, de drukproef, de advertenties, de penningen, de verzending en het secretariaat! De redactie wenst u veel leesplezier en inspirerende wegwijzers bij de keerpunten in uw eigen leven.

Judith Slokker

Ontknoping

Iedereen herkent wel verschillende stadia in het leven. Meestal zitten we in een meer of minder rustig vaarwater. Soms zit alles mee, we hebben de wind in de rug. En soms geraken we in grote moeilijkheden. Toen ik eens in zo'n laatste periode zat, sprak een collega over een knoop. Heel spontaan antwoordde ik, dat ik dan wel hoopte dat deze knoop tot een knop zou worden. Ik was achteraf zelf verbaasd over mijn reactie en vond het een steeds mooier antwoord worden. Hoe ga je om met een knoop? Een knoop kun je doorhakken, een knoop kun je proberen te ontwarren, maar meer en meer begon ik te ontdekken dat je een knoop soms ook tot een knop kunt laten worden: een knop waaruit iets nieuws tevoorschijn komt. Wat kun je doen opdat een knoop tot een knop wordt? Natuurlijk: geduld oefenen, meestal gemakkelijker gezegd dan gedaan. In de taal wordt door het weglaten van een letter een knoop tot een knop, maar in het meervoud moet je juist een letter toevoegen: knopen worden dan knoppen. Iets weglaten of iets toevoegen helpt soms ook in het leven. Maar wat vooral bleek te werken: liefdevolle en vooral ook eerlijke aandacht schenken aan de knoop. En dan blijkt dat er inderdaad een metamorfose gaat optreden: de knoop wordt tot een knop en uit deze knop kan een prachtige bloem tevoorschijn komen. Dit alles voelde meer en meer aan als een sterven en een opstanding in het klein: een klein Paasebeuren!

Harry Buisman

Thema: Keerpunt

De opstanding van Christus, waarin hij de doodskrachten van de aarde heeft overwonnen, wordt het 'keerpunt der tijden' genoemd, omdat hiermee voor de gehele mensheid een nieuwe periode met nieuwe mogelijkheden is aangebroken. Zo kent ook ieder mensenleven zijn keerpunten. Marjolein te Pas beschrijft in het tweede deel over het leven van Marc Chagall, hoe zijn leven meerdere malen een wending neemt. De arts Jaap van de Weg gaat in op de betekenis en zin van keerpunten in de menselijke biografie. Tot slot vertelt herstelprocessor Esther Szabó hoe het proces van herstelbemiddeling een keerpunt kan brengen in conflictsituaties.

Ommekeer in het leven van Marc Chagall*

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Den Haag)

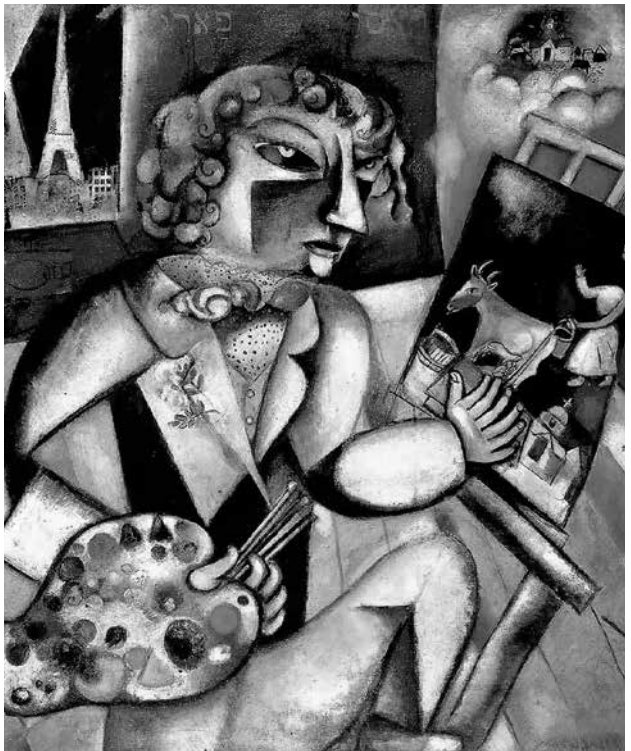
'De deur ging zachtjes open. Een man stapte de kamer binnen, sloot de deur en ging in de stoel naast de mijne zitten...

Hij had een blozend, verveerd gezicht vol diepe rimpels en enorme handen met eeltige vingers vol verfvlekken. De man staarde me aan en glimlachte. 'Je bent zo mager en bleek. Net als Chagall.' – 'Mijn naam is Asjer Lev', zei ik. 'Mijn naam is Jakob Kahn.' We schudden elkaar de hand. 'Heb je enig idee waar je mee bezig bent? Je kunt maar beter timmerman worden, Asjer Lev. Of schoenmaker.' Ik gaf geen antwoord. 'Weet je wel waar je je in stort, Asjer Lev? Het is een wereld zonder vrede. Verwacht geen verlossing als je de wereld van de kunst binnengaat. Gemoedsrust is gif voor een kunstenaar.' 'Hoor je me, Asjer Lev?' – 'Ja.'

Uit: De gave van Asjer Lev' van Chaïm Potok

Dankzij een begunstiger die Marc Chagall van een bescheiden maandelijkse bijdrage voor-

zag en twee schilderijen kocht, wordt de jonge schilder in staat gesteld zijn geboorte-

'Zelfportret met zeven vingers', Marc Chagall (1914), Stedelijk Museum Amsterdam

stad Witebsk wederom achter zich te laten, om dit keer de grote sprong naar Parijs te wagen. Vier weken doet hij over de reis. Het is dat de afstand een directe terugreis belet, want hij krijgt verschrikkelijke heimwee. Met name naar Bella verlangt hij, zijn latere vrouw en sinds kort zijn muze en model. Ze zijn stapel verliefd op elkaar. Maar Chagall, van eenvoudige komaf, is een doorn in het oog van Bella's rijke juweliersfamilie. Haar ouders zijn opgelucht als de jonge schilder vertrekt. 'Hij zal nooit zijn brood kunnen verdienen!' Zij hopen op: uit het oog uit het hart.

De dissonant versterkt de shock

Eenmaal gesetteld in een pand met de naam La Ruche (de Bijenkorf), waar kunstenaar-bohemiens uit de hele wereld in wel honderd ateliers wonen en werken, raakt Chagall verrukt van de stad: 'Die verbazingwekkende atmosfeer van vrijheid!' Hij bezoekt beroemde musea en galleries, komt in aanraking met het werk van Rembrandt, bewondert zijn lichtgebruik. Hij bekijkt de doeken van Van Gogh en verbaast zich over de intensiteit van zijn kleuren. Hij leert de avant-garde kennen: het expressionisme, impressionisme, fauvisme, kubisme en surrealisme. In de kring van schilders als Delaunay, Soutine, Leger, Modigliani en Picasso wordt hij een bekende verschijning. Hij raakt bevriend met de dichters Guillaume en Apollinaire en geniet. Dagelijks doorkruist hij de stad. Parijs wordt zijn grote ommekeer. 'Zij werd mijn leermeesteres: de handelaren, de kelners, de hotelportiers, de arbeiders...' Met een onvermoeibare scheppingsdrang begint hij te schilderen, met tafelkleden, lakens en verknipte nachthemden als schilderslinnen. Op enkele doeken uit die tijd zijn kubistische trekken te herkennen, zoals bij zijn 'Zelfportret met zeven vingers' uit 1913-1914, dat in het Stedelijk Museum in Amsterdam hangt. En toch is ook dit werk een typisch Chagall schilderij: een synthese tussen de westerse kunst van die tijd en het leven in het oosten. Links door het raam zie je de Eiffeltoren, op de schildersezels een Rusland motief en rechtsboven in de

wolkenkrans de daken van een Russisch dorp. Waarom zeven vingers? 'Om het eens anders te doen', zegt Chagall, 'fantasie naast werkelijkheid; de dissonant versterkt de geestelijke shock.' Hij observeert het leven in Parijs en schildert vervolgens uit zijn herinnering scènes van beelden uit zijn jeugd, vaak naast, boven, onder en in elkaar.

Het mysterie van de oermoeder

In het Stedelijk Museum in Amsterdam hangt nog een schilderij van zijn hand uit 1913 dat 'Moederschap' wordt genoemd. Midden onder de hoge rode hemel is de gestalte van een jonge Russische boerin te zien, met naast haar hoofd links een groene maansikkel en rechts een blauwe koe. Onder haar een Russisch dorp, met dorpshuizen en een boer met

*'Moederschap', Marc Chagall (1913),
Stedelijk Museum Amsterdam*

bespanning. Met de linker hand wijst de boerin naar haar schoot; een ovaal omsluit haar kind. De motieven lijken willekeurig, maar ik geloof niet dat Chagall zomaar beelden naast of onder elkaar zet.

Chagall komt uit een chassidisch milieu. Dat weten we dankzij zijn autobiografische boek 'Mijn Leven' over zijn jeugd. Zijn oom Neuch wordt door hem beschreven als een chassied. Hij heeft hem dikwijls getekend en geschilderd. Oom Neuch's vioolspel weerklonk iedere avond vanaf het dak over de huizen van Witebsk.

Het chassidisme stamt uit de 18e eeuw en werd gesticht door Israel Ben Eliëser. Toen deze rabbi 33 jaar was, vernam hij in een droom dat de tijd rijp was voor een nieuwe inslag van het jodendom in het oosten. De verhalen over deze Eliëser, die Bal Sjem Tov genoemd wordt (meester van de geestelijke machten), gingen van mond tot mond. Bal Sjem Tov zou in de nachtelijke uren verten kunnen overwinnen; zowel hier als daar kunnen zijn. Hij zou zieken hebben genezen, gestorvenen hebben teruggeroepen in het leven. Geen nood bleef voor hem verborgen. Hij sprak met de mensen over de werking van het gebed, de zegen van een meditatief leven en ook over reïncarnatie. Met hem werd een proces van verinnerlijking in het jodendom ingezet, van esoterische wijsheid. 'God', zei hij, 'is in alles en iedereen te ontdekken en door een reine daad te bereiken.'

Marc Chagall groeide op in een chassidische omgeving. In zijn kindertijd en jeugd nam hij de joodse mystiek intuïtief in zich op; niet als leer, maar als stemming, dromend. Hij ademde de verhalen, de gebruiken, de gedachten, de poëzie, de muziek in. Het stroomde door hem en in zijn latere leven droeg hij het, waar hij ook belandde, met zich mee.

Bezie je het schilderij 'Moederschap' nu nog eens, dan kun je vermoeden dat het kunstwerk niet alleen een herinnering aan thuis is. Hoe langer je de beelden op je in laat werken, des te meer zou je de verschillende motieven als transparanten kunnen beleven, waarachter brokstukken van een oud mysterie-weten

zich aftekenen. De koe kun je als beeld van vormkracht in de natuur interpreteren, de groene maan als een kosmische kracht die inwerkt op de vrouw, de boerin als de oermaagd die uit hemelhoogten afdaalt naar de aarde, met haar nog ongeborn kind in de moederschoot. De jonge moeder in spe kijkt ons deels aan, maar kijkt ook zijwaarts. Het bijzondere is dat zij in profiel een baard draagt. We weten dat in oude voor-Aziatische tijden de maagdelijke al-moeder zowel vrouwelijk als mannelijk werd afgebeeld. Marc Chagall lijkt met zijn schilderij 'Moederschap' het mysterie van de oermoeder aan te duiden. Zijn schilderij doet mij denken aan de Sixtijnse Madonna van Rafaël.

Met nagels geklonken

Aanvankelijk vinden de Fransen het werk van Chagall vreemd. Zelf zegt hij: 'Misschien is mijn kunst de kunst van een waanzinnige, een fonkelend kwikzilver, een blauwe ziel, die over mijn schilderijen wordt uitgestort.' – 'Maar ik ben een mysticus, mijn werk is mijn gebed.' De bijbel beschouwt hij als het grootste kunstwerk van de wereld, omdat zij 'het hoogste ideaal van het leven op onze planeet in zich bergt.' Opvallend is dat de kunstenaar met zijn chassidische achtergrond vaak over Christus spreekt. Hij ziet Hem als de grootste kunstenaar, als een groot poët, 'wiens dichterlijk werk de wereld vergeten is.'

In 1912 maakt hij het kubistische schilderij 'Golgotha'. Dit doek vormt het begin van talrijke werken met kruisgingen, die Marc Chagall tot op hoge leeftijd maakt. Hij weet wat lijden is. In het tsaristische Rusland werden Joden gediscrimineerd en vervolgd. Dat heeft ook hij van jongs af aan, zelfs aan den lijve, moeten ondervinden. Zijn werk werd in de Sovjet-Unie zeer ongunstig beoordeeld. De nazi's brandmerken zijn schilderijen als 'Entartete Kunst'. Hij is genooddacht vanuit Frankrijk naar Amerika te vluchten, om aan deportatie te ontkomen.

Geestelijk heeft Chagall veel geleden. Hij voelt zich een profeet die aangeraakt, innerlijke

*'Witte kruisiging', Marc Chagall (1938),
Art Institute of Chicago*

imaginaties moet omzetten in uiterlijke beelden. Niet zelden nadert hij de uiterste grens van zijn kunnen. Dan ervaart hij een martelende angst, dat hij niet in staat zal zijn, het innerlijk beleefde tot uiting te brengen op het doek. 'Ik draag dag en nacht een kruis.' – 'Net als Christus ben ik gekruisigd; ik ben met nagels aan de schildersezels geklonken.'

Schilder de nood van de wereld

Hoe bijzonder het is dat Marc Chagall, met zijn chassidische achtergrond, kruisigingen schilderde, kun je vermoeden door de boeken van Chaim Potok. In 'Mijn naam is Asjer Lev' groeit Asjer Lev op in een besloten orthodox joods chassidische gemeenschap. Als jongeman schildert hij twee kruisigingen die tentoongesteld worden in een grote galerie in New York. Jakob Kahn, zijn oude leermeester, zegt tegen hem: 'Word een groot schilder, Asjer Lev. Dat zal de enige rechtvaardiging zijn voor alle pijn die je met deze kunst zult

veroorzaken.' Als zijn vader de kruisigingsschilderijen ziet, draait hij zich om en kijkt zijn zoon aan. 'Op zijn gezicht lag een uitdrukking van ontzag, woede, verwarring en verdriet... Wie ben je? Scheen hij te willen zeggen. Ben je werkelijk mijn zoon?' Asjer Lev probeert later zijn moeder uit te leggen, waarom hij gekozen heeft voor kruisigingen om het ultieme lijden zichtbaar te maken, maar ergens midden in zijn verhaal wordt duidelijk dat hij daar niet in slaagt. 'Zij wilde aanvaarden wat ik te zeggen had. Maar ze zou het nooit begrijpen.' Ten slotte stuurt de rebbe hem weg uit de gemeenschap. 'Asjer Lev,' zegt de rebbe zachtjes. 'Je hebt een grens overschreden. Ik kan je niet helpen. Je staat nu alleen. Ik geef je mijn zegen.'

Dan bidt Asjer: 'Heer van de wereld, zal ik zo dan mijn hele leven voor de mensen moeten gaan?' – 'Ja, mijn Asjer, ruist het in de takken van de bomen.'

Schilder de nood en de angst van de hele wereld. Laat de mensen het verdriet zien...' Lijden speelt in het leven en werk van Marc Chagall een grote rol. Hij wordt geroerd door het lijden van Jezus Christus, verbeeld in de kruisiging op Golgotha. Als kunstenaar voelt hij de betekenis ervan aan. In zijn kruisigingen schildert Chagall op eigen wijze zijn lijden en het lijden van zijn volk, van de mens en de mensheid, van Christus. Hij schilderde Jezus als jood; in zijn latere werk als 'stralende Christus, vol opstandingskracht'; als 'een man van formaat, in wiens gezelschap mensen in vreugde uitbarsten.' Als oude man visualiseert hij Hem 'met licht en hoop en vreugde voor de mensen en met de verzekering van eeuwig leven!'

* Deze bijdrage beschrijft het tweede deel van het leven van Marc Chagall. Het eerste deel verscheen in het Adventnummer 2018, p. 2

Keerpunten in de biografie

door Jaap van de Weg (arts voor psychosomatiek en ontwikkelingsvragen)

Ik kreeg de uitnodiging een artikel over keerpunten in de levensloop te schrijven voor 'In beweging'. Leuke vraag. En genoeg ervaring van mezelf en van de mensen die ik in mijn praktijk spreek. Dus aan de slag.

Wat voor keerpunten ken ik zoal? Ik begin met een overzichtje:

- Keerpunten die samenhangen met de zevenjaarsperiodes;
- Gevolgen van eigen besluiten, zoals nieuw werk, verhuizen, huwelijk of scheiding;
- Ongeplande keerpunten, die opgeroepen worden door ziekten of ongevallen, crisissen in relaties of werk;
- Keerpunten die zich van binnenuit melden, bijvoorbeeld doordat iemand actief een weg gaat van innerlijke scholing.

'Ik vind het een beetje saai', klinkt er een stem van binnen. 'Hoezo?' – 'Zo verantwoord, zo schematisch. Ik kan ook zeggen: zo mannelijk.'

Als je niets doet, gebeurt er niets

Wie spreekt er vanuit mijn diepte? Het is een innerlijke stem die vorig jaar bij me binnengekomen is. Het jaar begon met een longontsteking, de vierde in mijn leven. Die treden altijd op op keerpunten. Dus ik was gewaarschuwd – en benieuwd. Na allerlei andere signalen kwam er een nieuwe stem, die meer kunstzinnig was, beeldend was. Vrouwelijk? En die bemoeide zich nu met het artikel. Het was een heel belangrijk keerpunt in mijn leven, haar binnentreden. Ik zou zeggen: een voorbeeld van een keerpunt van binnen uit, door innerlijke scholing. 'Hoe zou jij dan dit artikel schrijven?' vroeg ik. En maakte innerlijk ruimte.

Ze schreef:

Margareta is een vrouw van 84. Het grootste deel van het leven ligt achter haar. En hoeveel

er nog voor haar ligt, is niet duidelijk. De dood nadert wel, maar kondigt zich nog niet actief aan. Het afgelopen jaar heeft ze veel last gehad van de gevolgen van een ongeluk op haar veertigste jaar, waardoor ze het verder met een beperking in haar benen heeft moeten doen. Maar ze is een doorbijter! Dus ze heeft zich niet laten tegenhouden. Ze heeft veel gedaan in haar leven. En ze heeft veel steun gehad voor haar lichaam en voor haar ziel om steeds nog weer ergens een beetje reserve te vinden.

En afgelopen jaar zat er een knik. Het laatste restje strijdbaarheid was opgebruikt, beide benen konden niet meer. Maar het mooie daarbij was: ze kon loslaten. Of liever: ze kon het overgeven. Nu staat er een elektrische rolstoel voor haar klaar, er is meer hulp ingeschakeld en ze redt het wel. En vooral: er is een groot gevoel van dankbaarheid in haar gekomen. Ze heeft de doorbijter in zichzelf bedankt dat die haar zover gebracht heeft. Die was moe en blij niet meer zo te hoeven. En nu staat het gevoel van ontspanning en van dankbaarheid voorop. Dankbaar dat het leven haar zoveel gebracht heeft, dat er zoveel thema's zijn aangegaan en opgelost. En toch open voor wat er nog komt. Helemaal geen gevoel van een voltooid leven, wel een voltooid streven. Er mag komen wat er komt. Het is goed. Onbevangen en benieuwd kijkt ze naar de toekomst, naar wat komen zal.

'Weet je wat ik zo boeiend vind? Dit ging zo vanzelf. Wat een opluchting! Heel anders dan een belangrijk keerpunt dat ik vroeger mee-maakte.'

'Hoe dan?' vroeg Lotte, haar kleinkind, nog aan het begin van het grote leven.

'Ja, dat ongeluk. Ik kon slecht lopen, niet gewoon in een auto zitten, het was behelpen. Ik voelde me afhankelijk, mijn stemming

zakte en na verloop van tijd raakte ik in een depressie. Dat duurde en duurde. De mensen om me heen waren vol begrip, gaven me de tijd, maar er gebeurde niets. Tot iemand op een goede dag vroeg: „Waar wacht je eigenlijk op? Een wonder of zo? Als jij niets doet gebeurt er niets. Kan je oud mee worden.” Beetje cynisch, maar wel liefdevol. Hij kende me goed.

Ik schrok wakker. Realiseerde me: als ik niets doe, gebeurt er dus niets. Zoals mensen wel eens zeggen: dit is de eerste dag van de rest van mijn leven. Zo was het toen ook. Ik heb een deel van de hulp opgezegd, mijn pijnstillers laten staan. Ik heb echt moeten afzien, maar ik wist: dan heb ik mijn eigen leven weer in de hand.'

'Het was ook zo'n keerpunt, maar zo anders dan nu. Nu ging het stil, als een briesje dat langs kwam. Toen leek het eerder een storm, waarin ik leerde me met kracht staande te houden en er tegenin te gaan. Die keerpunten

maken het leven boeiend. Telkens komt er een nieuw deel van je tevoorschijn, dat je daarvoor niet kende. Begrijp je?' wendde ze zich weer tot haar kleinkind.

Lotte peinsde een poosje. Haar gezicht klaarde op. 'Bedoel je dan zoiets als wat ik meemaakte in de puberteit? Ik voelde me een aardig meisje. Maar toen kwam er iets in me tevoorschijn wat ik toch lastig vond! Ik hou best veel van mijn broertje en zusje, dat weet je. Maar als ik dan uit school kwam, moest ik ze soms gewoon pesten. Terwijl er helemaal geen aanleiding voor was. Zij huilen, mamma kwaad en ik eigenlijk heel ongelukkig. Dat hebben ze nooit geweten, dat liet ik niet zien. En dan verlangde ik terug, terug naar dat lieve meisje dat ik was geweest. En mamma geloof ik ook. Maar dat kon niet meer.'

En na een korte pauze, blozend: 'En dan dat gedoe met seks en zo. Zo onhandig met jongens die wat wilden. Wat ik eigenlijk ook

'Tobias en de engel Rafael', Rembrandt van Rijn (1650), Louvre Parijs

wel wilde maar niet wist hoe dat moest...' Verlegen keek ze op naar oma en zag gelukkig dat die met herkenning grinnikte. 'Ja, lastig hè? Voor jullie in deze tijd erg lastig. Wij mochten niets, konden er ook niet over praten. Dat kwam pas later. Schenk je nu nog een kopje thee voor me in?'

De thee werd opgediend, met een nadenkend gezicht wat Lotte betreft. 'Moet ik dan onze verhuizing van toen ik acht was, ook als zo'n keerpunt zien? Ik raakte mijn vriendinnen kwijt, en voelde me helemaal niet thuis in die nieuwe wereld van de stad.'

Sturing

Als ik nu van een afstandje wat meer beschouwelijk kijk, zie ik dat keerpunten diep ingrijpen, tot in je gewoontes. In antroposofische termen: tot in je etherlichaam. Dat doet vaak pijn. Je wordt er toe gedwongen gewoontes en opvattingen waar je je zekerheid aan ontleende op te geven. En je wordt er toe gedrongen nieuwe gewoontes en opvattingen op te bouwen die dat nog niet geven, of je deels vreemd zijn. In die tussenperiode kun je je basis even kwijt zijn.

Hoe zien keerpunten er uit vanuit spiritueel gezichtspunt? Daarachter ligt de vraag verborgen wie nu eigenlijk de ontwikkeling in je leven stuurt? Deels doe jij dat zelf, vanuit inzicht en innerlijke overtuiging. Maar de belangrijke metamorfoses, vergelijk de ombouw van rups naar vlinder, kun je niet zelf sturen. Je kent als rups de vlinder niet. Ik beleef hier de sturing vanuit de geestelijke wereld. Wie dat is, laat ik hier in het midden. Je kunt het God noemen, of Christus, of je engel. In ieder geval werken ze hier samen.

Je kunt je de hypothese stellen dat die sturing er is en dat zij verborgen werken in veel van wat wij als toeval beleven. Als iets je toevalt, wie heeft dat dan laten vallen? En waarom werken zij zo? Waarom zouden zij betrokken zijn bij het ongeval van Margareta? En bij de geboorte van haar tevredenheid? Of de verhuizing van Lotte, die zij zo naar vond? Zo doen wij toch ook wel dingen in de

opvoeding van onze kinderen waar zij niet blij mee zijn, maar die ze uiteindelijk als waardevol beleven?

Vanuit hun gezichtspunt

Alles gaat vanuit hun gezichtspunt om ontwikkeling. Hun beeld vanuit de geestelijke wereld staat boven dat van leven en dood. Voor hen gaat het er niet om of wij als mens gelukkig zijn, bezit hebben, mooi zijn. Zij zien ons uit hun wereld vertrekken om de aardse klus te gaan klaren en zien hoe wij weer geboren worden in hun wereld, door iets wat wij dood noemen. Ze wachten, zijn benieuwd naar hoe we door onze ervaringen op aarde geworden zijn. Zijn wij nieuwe mensen geworden? Mooiere mensen geworden?

Kijk nu eens terug op een lastig moment dat je in het verleden meemaakte. Waarmee werd je geconfronteerd? Pijn, eenzaamheid, onmacht? Als je de herinnering daaraan in je op laat komen, krijg je eerst een beeld van de aardse realiteit ervan, de plaats waar het gebeurde, de mensen die erbij betrokken waren. Maar vanuit spiritueel gezichtspunt is dit slechts een halve waarheid. Hoe zou dan de hele waarheid kunnen zijn?

Stel je dan voor dat er een lichtgestalte is, zoals een engel of Christus. Hij heeft een onmetelijke liefde voor je en kent het geheim van je leven, van dat wat je meeneemt uit je vorige levens, dat wat je in de toekomst wilt vormen. Vanuit die liefde grijpt hij in, geeft je weerstand om kracht aan te ontwikkelen of wekt nieuwe gevoelens in je op, zoals bij Margareta de tevredenheid. Anders gezegd: ze roeren in je innerlijk, in je opvattingen en gevoelens, of in de wereld om je heen: toevallig een ongeluk. De hele situatie is van liefde doordrongen en van hoop dat er nieuwe schoonheid ontstaat in jouw menszijn. En daardoor niet alleen in jouw menszijn, maar door wat je uitstraalt ook in het menszijn in het algemeen.

Herstelbemiddeling, een weg naar verzoening

door Esther Szabó (gemeente Meppel)

Op de school waar ik werk hebben twee meiden ruzie. Zegt de een tegen de ander: 'Ik wil best ophouden met ruzie maken maar dan moet jij beginnen met ophouden.'

Beginnen met ophouden, een conflict uitpraten, het is niet alleen voor jongeren moeilijk. Ook bij ons in de Christengemeenschap wordt daarmee geworsteld. In het afgelopen jaar was er in de gemeente Meppel een groot conflict gerezen, waarbij zowat de hele gemeente betrokken was. 'Oud zeer' en 'nieuw zeer' liepen door elkaar heen, veroorzaakten onrust, boosheid en veel verdriet. Velen voelden zich geraakt en geschaad. Om de problemen het hoofd te bieden hebben we met elkaar een intensief herstelproces doorlopen. Over de werkwijze die wij hierin gevolgd hebben gaat dit artikel.

Genoegdoening of verzoening

Herstelbemiddeling vindt zijn oorsprong in het herstelrecht en wordt wereldwijd toegepast. Herstelbemiddeling erkent dat conflicten deel uitmaken van het leven. Conflicten laten zien dat er iets schort in het sociale weefsel tussen mensen of tussen groepen mensen. Dit vraagt om aandacht en nieuwsgierigheid, naar onderzoek waar het in dit conflict wezenlijk om gaat.

In ons huidige systeem wordt bij een conflict gezocht naar de schuldvraag en strafbepaling, in de hoop dat daarmee genoegdoening plaatsvindt. Het komt veelvuldig voor dat desondanks de betrokken partijen met een onaf gevoel achterblijven. Genoegdoening is geen verzoening, het staat zelden stil bij de werkelijke behoeften van degenen die het conflict hebben.

In de herstelbemiddeling gaat het erom, van elkaar te horen wat ieder heeft bewogen om te doen wat hij/zij deed en welke betekenis de gebeurtenis heeft gehad voor alle betrokkenen. Verzoening is een proces dat alleen van binnenuit kan komen, het kan niet worden afgedwongen. Wat wel kan, is voor het oprechte verlangen dat conflicthebbers hebben om hun conflict uit te werken, ruimte te scheppen voor een weg waarin dit mogelijk is. Herstelbemiddeling biedt een werkwijze voor deze intentie.

De rol van de gemeenschap

Conflicten tussen mensen ontstaan in een gemeenschap, het is niet van belang of die groot of klein is. Denk aan bijvoorbeeld een gezin, een klas, vereniging of een kerkgenootschap. Een conflict heeft altijd effect op de gemeenschap waarin het is ontstaan. De mate van impact hangt uiteraard af van de aard van het conflict. Hoe dan ook: 'de gemeenschap' waarin het conflict ontstaat is mede-eigenaar van het conflict en van hoe ermee omgegaan wordt.

Een herstelproces in een gemeenschap is een horizontaal proces, waarin iedereen gelijkwaardig is en evenveel macht heeft. De wijsheid voor het oplossen van het conflict ligt niet bij een deskundige of gezagsdrager, maar bij de leden van de gemeenschap zelf.

De begeleiding van het herstelproces is in principe in handen van een (of meerdere) mens(en) uit de gemeenschap. Deze rol wordt herstelprocessor genoemd. Herstelprocessors kunnen worden bijgestaan door iemand die zich in de ondersteuning van herstelprocessen heeft bekwaamd. De herstelprocessor komt niet met oplossingen, die komen van de mensen in het herstelproces zelf. De herstelprocessor is meerzijdig partijdig en zijn rol is om vooral te luisteren en te zorgen dat alle stappen in het herstelproces doorlopen worden. Mijn ervaring is, dat juist dit niet ingrijpen en alleen het proces begeleiden moeilijker is dan het op het eerste oog lijkt. Het is een ontwikkelingsweg op zich.

Als het herstelproces goed verloopt, wordt duidelijk dat degenen die het conflict hebben ook de oplossing in handen hebben. En deze oplossingen scheppen de basis voor werkelijk herstel en verzoening, zodat uiteindelijk iedereen weer volwaardig kan deelnemen aan de gemeenschap. Samenwerken aan constructieve oplossingen bij conflicten maakt de gemeenschap sterker en veiliger.

Alleen deelnemers geen toehoorders

Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat alleen de ruziemakers bij de oplossing van een conflict betrokken zijn. In deze gedachtegang wordt voorbijgegaan aan het feit, dat een conflict impact heeft op de gehele gemeenschap. Iedereen die geraakt of geschaad is, geschrokken of betrokken kan deelnemen aan het herstelproces.

Aan een herstelproces nemen alle deelnemers vrijwillig deel; deelname kan niet worden opgelegd. Als belangrijke partijen in het conflict er geen heil in zien en niet willen meewerken, kan het proces geen doorgang vinden. Bij deelname aan het herstelproces wordt van iedereen de intentie verwacht dat hij wil delen wat de impact van het conflict op hem is én om een bijdrage te leveren aan de oplossing. In de praktijk betekent dit, dat er vaak meer mensen betrokken zijn bij een herstelproces dan je op het eerste gezicht verwacht. Bij een herstelproces brengt iedereen zichzelf in; er zijn geen toehoorders iedereen is deelnemer.

Herstelcirkels

Een herstelproces bestaat uit drie fasen, in jargon cirkels genaamd: een voorbereidende fase (pre-cirkel), de herstelcirkel (herstelconferentie), een afsluitende fase (post-cirkel).

De voorbereidende fase of pre-cirkel

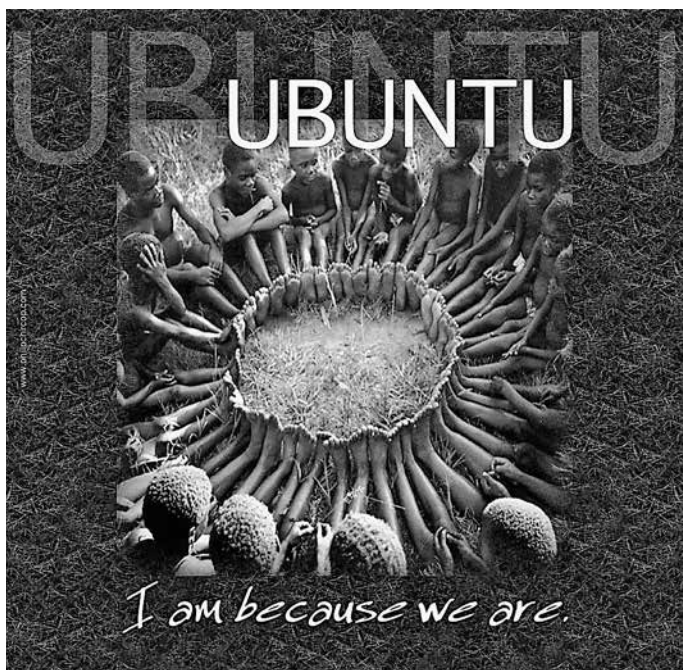
Niemand neemt deel aan een herstelcirkel zonder minimaal een voorbereidend gesprek. Dit gesprek wordt meestal alleen met de herstelprocessor gevoerd. Het doel van dit gesprek is om te inventariseren wat er is gebeurd, hoe dit voor je was, wat je nodig hebt

om te kunnen herstellen en wat jij zelf aan de oplossing van het conflict kunt bijdragen. De herstelprocessor vraagt naar feiten, gevoelens, eigen aandeel, inzet en verwachtingen.

In deze gesprekken blijkt, dat iedereen andere ideeën heeft over de aard en inhoud van het conflict en over dat wat er aan gedaan moet worden. Dit ontslaat niemand van de plicht om na te denken wat hij/zij zelf kan doen om een bijdrage aan het herstel te leveren. Het kan zijn dat er meerdere gesprekken nodig zijn, voordat iemand een volgende stap kan maken. Daarnaast wordt in deze fase van het proces onderzocht wat eenieder nodig heeft om zich veilig genoeg te voelen om deel te kunnen nemen aan de herstelcirkel. Hier kan bij de inrichting van de herstelcirkel rekening mee gehouden worden. Afhankelijk van de aard van het conflict en de hoeveelheid betrokkenen kost deze fase meer of minder tijd.

De herstelcirkel

Dan breekt een spannend moment aan voor alle deelnemers, de dag van de herstelcirkel. Het is een dag waar tegelijkertijd naar uitgekoken en tegenop gezien wordt. Nu komt iedereen bij elkaar, wordt er naar iedereen geluisterd en kan iedereen zich uitspreken. Het doel is om te spreken over dat wat gebeurd is en hoe dit kan worden hersteld. Een herstelconferentie vindt plaats in een kring, de zogenaamde herstelcirkel. Wanneer er maar een paar deelnemers zijn, wordt dit een herstelgesprek genoemd en bij een grote

Ubuntu, traditioneel Afrikaanse concept voor een herstelcirkel: I am, because we are

groep wordt gesproken van een herstelconferentie. Elke herstelcirkel is uniek en wordt afgestemd op de groep die eraan deelneemt. De herstelprocessor leidt de bijeenkomst.

Een herstelcirkel vindt plaats in de vorm van plenaire gespreksrondes, waarin iedereen aan het woord komt. Eerst worden de feiten zo vastgesteld, dat iedereen herkent dat het daarom gaat. Waar nodig wordt nog informatie gegeven, zodat iedereen dezelfde informatie heeft. Vervolgens worden er rondes gemaakt waarbij iedereen zich kan uitspreken. Dit dialoogproces in de herstelcirkel heeft de volgende basis:

1. Een persoon spreekt de ander aan.
2. De aangesprokene geeft in eigen woorden de betekenis weer van wat er werd gezegd.
3. De eerste persoon bevestigt of verbetert dit.
4. De niet aangesproken deelnemers luisteren; iedereen komt aan de beurt.

De herstelcirkel gaat om spreken en luisteren, totdat iedereen zich werkelijk gehoord en begrepen voelt.

In de volgende rondes gaat het om het nemen van eigen verantwoordelijkheid en het erkennen van het eigen aandeel. En vervolgens gaat het om het maken van afspraken, waarin iedereen kan aangeven wat hij of zij gaat bijdragen aan het herstel. De bedoeling van deze afspraken is, de beschadigde gevoelens te helen en nieuwe betrekkingen op te bouwen. Tot slot wordt afgesproken wanneer iedereen elkaar weer ziet voor de afsluitende fase.

De afsluitende of post-cirkel

In de post-cirkel komt iedereen nog een keer bij elkaar om te bekijken of de afspraken uit de herstelcirkel hebben opgeleverd waarop gehoopt werd. Successen worden gevierd en daar waar nodig is kunnen afspraken worden bijgesteld. Hiermee wordt het gehele herstel-

proces beëindigd. De taak van de herstel-processors is afgerond en eenieder is weer deel van de gemeenschap.

Vrede voelen

Een ogenschijnlijk eenvoudig conflict blijkt niet zelden diepere lagen te hebben en te bestaan uit meerde deelconflicten. Herstellen en misschien zelfs verzoenen is geen eenvoudige opgave. Het vraagt innerlijke instemming en grote inspanning van alle betrokkenen om deze weg te willen gaan. Bij goede herstel-processen wordt de ziel geschoold. Als die inspanning wordt geleverd treedt er een duurzaam herstel op, als basis voor nieuwe ontwikkelingen in de toekomst.

Herstelbemiddeling ervaar ik als een weg om verzoening of anders gezegd vrede te voelen. Deze vrede, genoemd in het biechtsacrament, doet een appèl op allen.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage vertelt Willemijn Soer over het keerpunt dat kinderen rond hun negende, tiende jaar doormaken.

De Rubicon, keerpunt in de ontwikkeling van het kind

door Willemijn Soer (docent biografiek, gemeente Zeist)

Toen Mary Stuart, Koningin der Schotten, in 1587 onthoofd werd op bevel van haar nicht Elisabeth I van Engeland, gebeurde er iets ongehoords: een regerend vorstin werd legaal vermoord. De autoriteit van koningen was tot dan toe in de christelijke wereld onbetwist. Er ging een schok door de wereld. Toch was de tijd (de renaissance) er rijp voor. Leonardo, de grote kunstenaar en homo universalis, was in 1519 overleden. Hij voelde zich al vrij en waagde het, tegen alle

autoriteit en taboes in, met een analytische, anatomische blik op het menselijk lichaam, een lijk te ontleden. Voortaan zou de wakkere mens zelf verantwoordelijk zijn en geen andere autoriteit erkennen dan zijn eigen innerlijk en geweten. In 1517 zei Luther: 'Hier sta ik, ik kan niet anders.'

De legale moord op een koning blijkt een beeld voor het proces van ontwikkeling dat kinderen doormaken op weg naar de volwas-

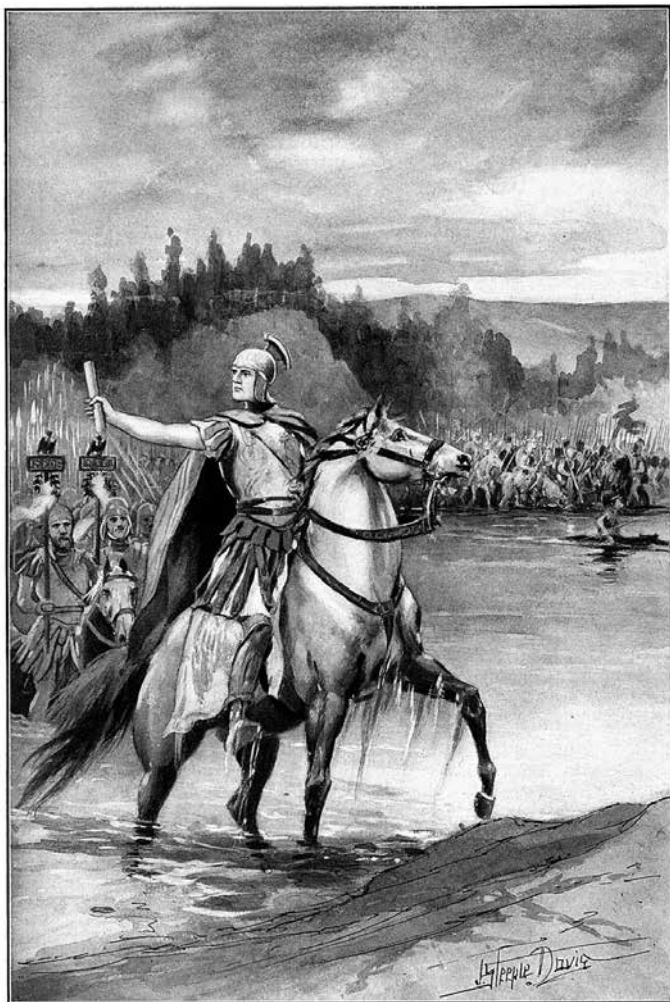
senheid: autoriteit wordt langzaam maar zeker niet meer erkend. Leonardo en Luther hebben – met de tijdgeest – een poort geopend en een andere poort gesloten, onherroepelijk. En daartussen: niemandsland.

Geen weg terug

De periode tussen negen en twaalf jaar wordt ook wel de Rubicon genoemd, naar de cruciale oversteek van dat riviertje in Noord Italië. Caesar stak het over met zijn leger, tegen het nadrukkelijke en wettelijke verbod in. Dat luidde zijn definitieve breuk met de Senaat in. 'Alea iacta est' zei hij, 'de teerling is geworpen', er is geen weg terug.

Onherroepelijk, dat is het woord voor wat er tussen negen en twaalf jaar gebeurt. Tot die tijd heeft het kind geleefd in de veilige omhulling van de nabootsing, de gave wereld, van binnenuit beleefd: de wereld is goed. Het is in principe als een ronde bol, zonder deukje of rafel, een kern. En de omgeving, zijn periferie, zorgt voor hem en vormt hem, als 'de handen van zijn Ik'. Maar nu gaat er iets gebeuren dat die heelheid in stukken breekt, dat hem in de leegte zet.

Vaartoe gaan kinderen deze wakkere, kritische fase in? Het is de stem van het Ik, dat toegelaten wil worden op aarde, in dit kind aan wie het al zo lang vorm gaf. Het kind moet ruimte maken en zich voorbereiden

11-01

*'Julius Caesar steekt de Rubicon over', Jacob Abbott (1849),
in: History of Julius Caesar*

op dit komend Ik. Een soort Advent, ruimte maken voor het Kind, het Licht.

Veel is nieuw

Wat merken we? Het kind wordt wat geslotener, uit zich vaak kritisch over woorden en daden van grote mensen, vervelt zich vaker en nabootsing is geen werkzaam

element meer. Mijn vader huppelde toen we samen buiten liepen, o schande!

Maar het gaat ook goed, vooral op school, op de vrije school bijvoorbeeld. Daar is heel veel nieuw: perspectief tekenen, canon zingen, alleen een stem mogen zingen 'tegen' de hele klas. Extra verheugend om te herkennen wanneer je je realiseert dat deze kunsten in de Renaissance tot grote bloei kwamen: de diepte in de landschappen en in de bouwtekeningen; de Vlaamse school in de meerstemmige muziek (Josquin), en niet te vergeten het ontstaan van geldhandel, markteconomie en banken in Venetië.

Ook zo'n nieuw onderwerp: waar komt het geld vandaan? De vragen die nu gesteld worden lijken op die van Leonardo: hoe werkt en repareer je een sluis? Talent voor verwondering, de intensieve belangstelling voor de buitenwereld en de nieuwe perspectieven roepen deze vragen op: Pap, hoe werkt de lift? Wie was Erasmus? Waarom leef ik? Waarom trouwen mensen? Wat hoort er allemaal bij de natuur? Hoe is die ontstaan? Waarom is de hemel blauw? Kan een mens vliegen? Een talent voor vriendschap en samen iets ondernemen doet clubjes ontstaan.

Ons clubje heette AWEMI, de eerste letters van onze namen; we kregen een vlag van een van de moeders en zwaaiden ermee naar onze blinde-darm-vriendin in het ziekenhuis. Mijn eerste bioscoopervaring na Bambi was met hen: Les Enfants du Paradis zagen we drie maal, we dweepten ermee. De vriendschap was intens, zoog mij weg van thuis, maar hij was niet van lange duur.

Innerlijke leegte

Maar er kan in deze tijd – vierde, vijfde, zesde klas – ook sprake zijn van depressie, schoolziek zijn, eenzaamheid, angst. Het kind wordt aanspreekbaar op zijn handelen en gevoelig voor goed en kwaad. Het geweten ontwaakt, een binnenwereld met gevoel voor verantwoordelijkheid.

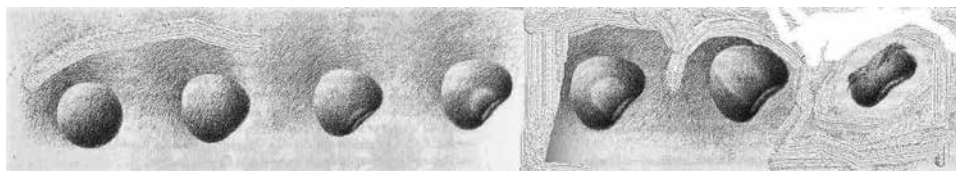
Schoolreisje vierde klas naar 'het Bosbad'. Ik zit alleen op een bank voor twee in de bus en weet ineens met definitieve zekerheid dat ik eenzaam ben, dat ik een hekel heb aan de juf, ik weet het zeker, ze was onrechtvaardig, toen, met die koffie. Ik ben bang voor school, ik voel het. En was het de verhuizing, waren het de staartdelingen, de nieuwe meester, de andere kinderen (vijfde klas)? Mijn dochter, elf jaar, lag zeker twee weken in bed zonder duidelijke aanleiding.

Nu weet ik dat verhuizen in deze periode de werking van de innerlijke leegte versterkt. Het kind wordt daardoor gestoord in zijn zoektocht naar een nieuwe relatie met de omgeving, met zichzelf, met het eigen lichaam en de eigen binnenwereld. Zonsondergang is nu een geliefd onderwerp voor een tekening of schildering: in deze jaren gaat de zon van de vroege jeugd onder en wordt het kind uit het Paradijs verdreven.

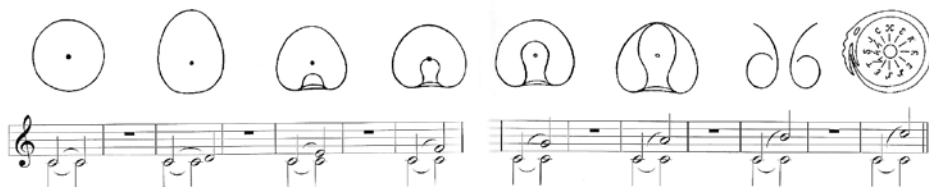
Er is een muur tussen mij en de wereld en ik weet nog niet hoe ik daarmee om moet leren gaan: de toegang tot die nieuwe binnenwereld komt nog niet direct tot stand en ik heb geen kompas meer om mij te oriënteren. Door een soort nieuwe realiteitszin ervaar ik een wereld buiten mij en een wereld in mij, een totaal nieuwe ervaring. Dat maakt dat er sprake is van crisis. Een stemming van verloren hebben. Oskar Kokoschka bijvoorbeeld bericht daar indringend over en ik ken meerdere mensen die het verwoorden als definitief verjaagd zijn.

Wat komt er in de plaats van die leegte door het verlies van het Paradijs? Als de ruimte geschapen is voor het nieuwe, komt het ook: met het astraallichaam en de (pre-)puberteit komt er ook een nieuwe ik-impuls, langzaam maar zeker. In de oefening die hieronder is beschreven wordt dat duidelijk.

Het kind wordt aanspreekbaar op zijn handelen en gevoelig voor goed en kwaad. De mythologie kan hier helpen: Theseus, Ariadne en de draad bijvoorbeeld: er is redding. Dat gevoel is belangrijk in deze tijd: de verbinding

Van bol naar ring

De muzikale intervallen

met de Vaderwereld is voorbij, maar de 'lotsmachten' vragen erom in kunst, religie en filosofie met het kind verbonden te worden. Veel meerstemmig zingen: ik zie nog dat donkerogige jongetje op de eerste rij, grote tranen in zijn ogen, toen zijn vierde klas voor het eerst canon zong: de afwisseling van majeur en mineur (grote en kleine terts) maakt de binnenruimte direct ervaarbaar. Veel tekenen en schilderen en vooral verhalen van geloof en vertrouwen: uit de mythologie, de geschiedenis en de Bijbel.

Tot zichzelf komen

Techniek is een apart hoofdstuk. We zien aan Leonardo's tekeningen en ontwerpen dat het er nu bij hoort. Techniek is fascinerend, zeker voor jongens. Er gaat een wereld van mogelijkheden open. Maar techniek helpt het kind niet om tot zichzelf te komen. En dat is nu juist de opdracht van deze fase. We zien hoe techniek in deze tijd de mens van zichzelf vervreemdt. Inzicht in bijvoorbeeld elektriciteit en zijn werking kun je beter afleiden uit de natuur (van de zon, van het water, in beelden, zoals watervallen, watermolens) dan dat je over centrales en turbines praat. Dat komt vanzelf.

Er is een metamorfose-oefening in klei, zie

Armin Husemann *Der musikalische Bau des Menschen*, p. 84 en 96. Deze plastische oefening heeft een muzikale structuur: hier gaan astrale krachten (uithollen) en het ik (omstulpen) samen aan het werk om ruimte en licht te creëren voor hun intrede in het kind. De eerste afbeelding laat de omstulpings-oefening zien: van bol naar ring. Hetzelfde materiaal heeft een geheel nieuwe, open vorm gekregen. Zo iets is ook aan de orde vanaf het negende jaar: uit de veilige warmte van de bol gaat een krans ontstaan die in het midden ruimte laat.

De tweede afbeelding laat zien welke krachten hier werken door de bijbehorende muzikale intervallen te laten zien. Het astraal-lichaam en het ik hebben tot nu toe van buitenaf aan het kind gewerkt, nu vragen ze om toegang.

Hier wordt iets duidelijk. De prime is als een bol, besloten in een eigen wereld en omhuld door de periferie. De secunde vertoont een eerste vervorming van de bol, een afvlakking en een eivorm: er is beweging gekomen, een stapje, een trilling. Bij de terts ontstaat voor het eerst een binnenruimte; bij het boetseren voelt de duim (ik) dat goed. Dit is een afbeelding van het kind van negen, tien of elf jaar: er is nu een binnenruimte aan het ontstaan.

Een keerpunt: bij de volgende intervallen breidt de ruimte zich uit en begint weer naar buiten te bewegen. Bij de septime doorbreekt hij de huid van de bol (de crisis van zeventien, achttien jaar) en vormt zich tot een ring, een krans, het octaaf, waarmee een opening ontstaat. Dit is de ruimte waarin vanaf ongeveer het eenentwintigste jaar het Ik de binnenwereld van het kind kan betreden. Uit de Vaderwereld verdreven worden om volwassen te worden is: de Geest toegang

leren geven. En in deze jaren begint het kind daaraan mee te werken.

Bronnen:

- *Mitte der Kindheit.* H. Müller-Wiedemann, 1973 Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart
- *Das neunte Jahr.* H. Koepke, 1983 Verlag am Goetheanum
- *Der Musikalisch Bau des Menschen.* A.J. Husemann, 1989 Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart

---

Onder de zon – Jongerenrubriek

Jongeren in de Landelijke Raad – een terugblik

door Harry Scholberg (gemeente Eindhoven)

Bij de afgelopen drie bijeenkomsten van de Landelijke Raad heeft het thema 'jongeren' op de agenda gestaan. Dit thema werd steeds voorbereid door Hanske Rijpma en Harry Scholberg.

De eerste keer, toen we in september te gast waren in Leiden, hebben we samen – via een bewegingsimprovisatie – onderzocht en ervaren hoe het voelt om weer even als jong mens te bewegen en te praten met elkaar. Daarna zijn we in gesprek gekomen met jongeren van het bestuur van Helios, de organisatie die de kampen mogelijk maakt. Toen zijn we in groepjes uiteen gegaan om tot een selectie van relevante thema's te komen. Deze thema's zijn vervolgens plenair geclusterd: zo werden onder meer verbinding, vertrouwen en ruimte bieden genoemd.

Voor de tweede bijeenkomst in Arnhem in november waren drie jongeren van *Jong en Spiritueel* uitgenodigd voor een uitwisseling met de leden van de Landelijke Raad. Wij vroegen hun: welke vragen hebben jullie zelf? Op die vraag klonken de volgende antwoorden: Hoe sta ik in het leven? Wat vind ik nog moeilijk? Hoe kan ik zoeken naar antwoorden,

in uitwisseling met leeftijdsgenoten? Wat trekt me aan in de Christengemeenschap, ondanks de 'lading' die lijkt te liggen op het religieuze in het algemeen? Hoe is de verhouding tussen de Antroposofische Vereniging en de Christengemeenschap? Samenvattend: Wie zijn wij? Wat willen we samen? Wat geeft ons draagkracht? Er ontstond een geanimeerd gesprek naar aanleiding van deze vragen.

In een terugblik na afloop zag ik ineens, dat de vraag van deze jonge mensen aan ons een dragende aanwezigheid is, op alle vlakken. Dus niet alleen financieel, waar ze een 'werkplek' zoeken om met elkaar hun ontwikkeling concreet vorm te geven, bijvoorbeeld in een gezamenlijke activiteit (zoals het bouwen van een 'huis'), maar ook emotioneel, in warme

verbondenheid met andere leden van de Christengemeenschap en ten slotte spiritueel om aan deze jonge mensen een zodanige kwaliteit van ontmoeting te bieden dat hun toekomst, met alle vragen en mogelijkheden die daarin liggen, voor hen meer tastbaar en daardoor werkzaam kan worden.

De derde en laatste keer waren we in januari te gast in Amsterdam: na een korte terugblik stelde Hanske voor om te gaan 'vissen' naar de parels die deze ontmoetingen ons hadden opgeleverd. Hiertoe konden de aanwezigen een keuze maken uit afbeeldingen die speciaal voor dit doel waren vervaardigd. Vervolgens konden zij plenair uitwisselen wat een gekozen afbeelding voor hen symboliseerde. In het middendeel blikten drie aanwezigen terug

op hun eerste ontmoeting met de Christengemeenschap, met name op de vraag welke omstandigheden daarbij voor hen beslissend waren geweest om zich ermee te gaan verbinden. Hierbij werden de contacten met de geestelijke en de gezamenlijke activiteiten genoemd. Harry sloot dit onderdeel af met een vooruitblik aan de hand van een korte uitleg over het polaire karakter van toekomst en verleden, waarna het onlangs vertaalde boek 'Zoveel verlangen op zo'n klein oppervlak', een biografie van de schilder Edvard Munch, ter sprake kwam. Besloten werd om het onderwerp indirect terug te laten komen, namelijk door de komende keuze-thema's voortaan op een 'jonge' manier te gaan onderzoeken en bespreken.

Pasen: een kosmisch bepaald feest?

door Ernst Terpstra (geestelijke in Amsterdam, bewindsdrager)

In de afgelopen maanden zijn er, zowel binnen als buiten de priesterkring, vragen gerezen over de paasdatum van dit jaar 2019; sommigen zijn ervan overtuigd, dat Pasen een maand eerder gevierd zou moeten worden dan de datum van 21 april, die op alle kalenders staat. En velen hebben inmiddels de vraag: wie bepaalt eigenlijk wanneer het Pasen is en sluiten we ons als Christengemeenschap daar zonder meer bij aan? Deze vraagstelling is de aanleiding om dit artikel te schrijven.

Met Pasen viert de christelijke kerk de opstanding van Jezus Christus uit de dood. Het is het enige christelijke feest dat van oudsher bepaald wordt door de bewegingen van zon en maan: het wordt in principe gevierd op de zondag na de eerste volle maan na het begin van de lente op de noordelijke helft van aarde. De paasdatum wordt al eeuwen berekend door uit te gaan van een vereenvoudigde voorstelling van de bewegingen van zon en maan. De berekende data komen doorgaans overeen met de astronomische werkelijkheid, maar soms zijn er afwijkingen.

Geschiedenis van het Paasfeest

Volgens de evangelieschrijvers werd Jezus gekruisigd op de voorbereidingsdag van het joodse Pesachfeest, die valt op de 14e dag van de maand Nisan, dat is de dag van de volle maan (het feest zelf duurde een week, van 15 tot 22 Nisan). In het jaar 33 was dit de eerste volle maan na het begin van de lente; de voorbereidingsdag viel toen – in onze tijdrekening – op 3 april. De opstanding van Jezus Christus vond dus plaats op zondag 16 Nisan (= 5 april), de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente.

In de eerste eeuwen vierden de meeste chris-

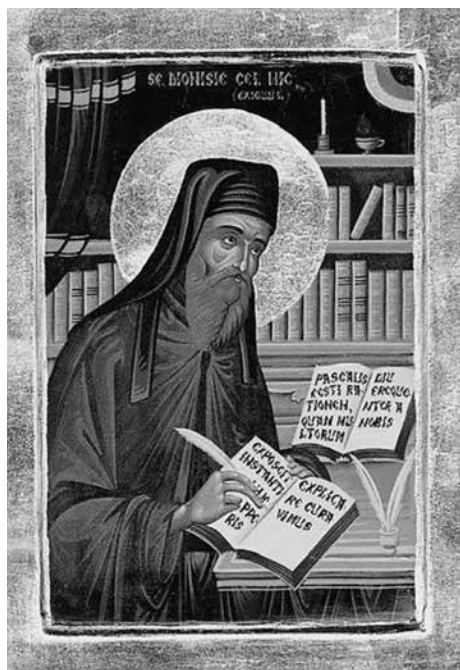
tenen Pasen tegelijk met het begin van het joodse Pesachfeest, maar in de 3e eeuw rezen daartegen steeds meer bezwaren, hoofdzakelijk om twee redenen: 1) het begin van Pesach valt niet op een vaste weekdag, waardoor Pasen niet altijd een zondag was; 2) in de joodse maankalender valt de 14e Nisan soms al vóór het begin van de lente.

Uit een fragment dat door bisschop Eusebius (263-339 AD) is overgeleverd, blijkt dat de christenen in Alexandrië al vóór het jaar 300 de regel hanteerden dat Pasen gevierd moest worden op de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente. Daarbij werd de lente geacht te beginnen op de dag die volgens onze kalender 21 maart is.

Pogingen om tot eenheid te komen

Tijdens het grote concilie van Nicea (in 325) werd onder leiding van keizer Constantijn geprobeerd om, uitgaande van deze Alexandrijnse regel, te komen tot een eigen berekening van de paasdatum, die voor alle christenen zou moeten gelden. De circa 250 bisschoppen, onder wie geleerden, martelaren en latere heiligen, baseerden zich hierbij op spirituele, kosmologische en theologische inzichten. Ze konden het er echter niet over eens worden. Daardoor vierde men bijvoorbeeld in het jaar 387 in Rome Pasen op 21 maart, in Alexandrië op 25 april en in andere kerken op 18 april.

De Romeinse monnik Dionysius Exiguus stelde in 525 tabellen en een rekenschema op volgens de Alexandrijnse regel. Hij paste de berekening zo aan, dat de vroegst mogelijke paasdatum 22 maart en de laatst mogelijke 25 april was. De paus besloot dat Pasen voortaan volgens deze methode gevierd zou worden; de berekeningen werden overgelaten aan de bisschop van Alexandrië. Pas in de

Dionysius Exiguus (470-544)

9e eeuw echter werden de door Dionysius berekende data vrij algemeen aanvaard.

Kalenderhervorming

In de Middeleeuwen bemerkte men, dat de aldus berekende data merkbaar afweken van de hemelverschijnselen. Zo begon de astronomische lente in de 16e eeuw al op 11 maart en week de kerkelijke volle maan soms wel drie dagen af van de ware volle maan. Men hanteerde in die tijd nog de Juliaanse kalender (ingevoerd door Julius Caesar in 46 v. Chr.), die strikt elke vier jaar een schrikkeljaar kende. Uiteindelijk besloot paus Gregorius XIII in 1582 tot een kalenderhervorming: in oktober werden 10 dagen weggelaten, zodat het begin van de lente weer op 21 maart viel. Een kleine aanpassing van de schrikkeljaar-regeling moest er verder voor zorgen, dat dit ook in de toekomst zo zou blijven. Ook werd de kerkelijke berekening van de volle maan verbeterd,

zodat die gemiddeld overeen zou komen met de astronomische volle maan.

Het heeft in het westen nog ruim twee eeuwen geduurd, voordat deze nieuwe kalender overal werd aangenomen; met als gevolg dat er al die tijd geen gemeenschappelijke paasdatum was. De meeste oosters-orthodoxe kerken gebruiken tot op heden de Juliaanse kalender, waardoor de paasdata in het westen en het oosten vaak niet samenvallen. In het jaar 1800 bedacht de Duitse wiskundige C.F. Gauss een formule, waarmee de paasdatum voor elk jaar berekend kan worden, zonder eerst tabellen te maken.

Een vaste paasdatum?

Uit de voorgaande beschrijving zal duidelijk zijn geworden, dat het bepalen van de paasdatum op basis van de Alexandrijnse regel geen eenvoudige zaak was. Het is dan ook begrijpelijk, dat er telkens weer stemmen opgingen om het feest jaarlijks op een vast moment te vieren. In 1539 bepleitte Maarten Luther dit, twee eeuwen later de Zwitserse wiskundige Johannes Bernoulli.

In 1928 stemde het Britse parlement in meerderheid voor de zondag na de tweede zaterdag in april als vaste paasdatum; dit besluit werd echter nooit uitgevoerd. Meer recent werden er vanuit zowel de rooms-katholieke als de anglicaanse kerk initiatieven genomen om te komen tot een vaste datum, die voor alle christenen zou moeten gelden. Tot nu toe echter zonder succes, met name omdat de oosters-orthodoxe kerken daar niet aan willen.

De overwinning van de zon op de maan

In een voordracht in 1912 spreekt Rudolf Steiner er over (1), dat het eerste Paasfeest in de mensheid het ik-bewustzijn geboren liet worden en dat daarom de tijdrekening van Pasen tot Pasen zou moeten lopen. Daarbij zou de paasdatum aan de hemel afgelezen moeten worden en niet op grond van materialistische of commerciële motieven gefixeerd moeten worden op een vaste datum.

Kruisigingsreliëf met zon en maan (10e eeuw), Museum für Kunst und Geschichte Fribourg

Enkele jaren eerder had Steiner erover gesproken (2), dat de christelijke inwijding, die mogelijk is geworden door het mysterie van Golgotha, pas kon plaatsvinden nadat eerst de geestelijke zon in de lente was verschenen en het oude maanprincipe was teruggetreden. De tijd was gekomen, aldus Steiner, waarin de mensheid deel zou krijgen aan de alomvattende geestelijke zonnekracht, de Christuskracht, die de maankrachten moest overwinnen.

Door de Alexandrijnse regel voor de paasdatum te volgen, wordt deze overwinning van de zon op de maan tweevoudig zichtbaar aan de hemel, kort voordat het Pasen wordt:

- Rond 21 maart zijn de banen van zon en maan aan de hemel even hoog. Vanaf dat moment neemt de hoogte van de zonnebaan toe, terwijl die van de volle maan afneemt.
- Tijdens de eerste volle maan in de lente staan zon en maan recht tegenover elkaar aan de hemel; daarna neemt de maan af en beweegt naar de zon toe.

In het licht van het voorgaande wordt in elk geval één groot bezwaar tegen een vaste paasdatum duidelijk: bij zo'n vaste datum zou het kunnen voorkomen, dat er op Goede Vrijdag of op Paaszondag een zonsverduistering plaatsvindt, een gebeurtenis waarbij zowel voor de waarneming als de beleving juist de maan de zon overwint!

Kerkelijke en astronomische paasdata

De kerkelijke berekeningen voor de paasdatum gaan uit van gemiddelde posities van zon en maan en van het lentebegin op 21 maart om 0.00 uur. De ware maan kan tegenwoordig echter tot 0,7 dag afwijken van de gemiddelde maan en het astronomische begin van de lente varieert tussen 19 maart 's ochtends en 21 maart 's avonds.

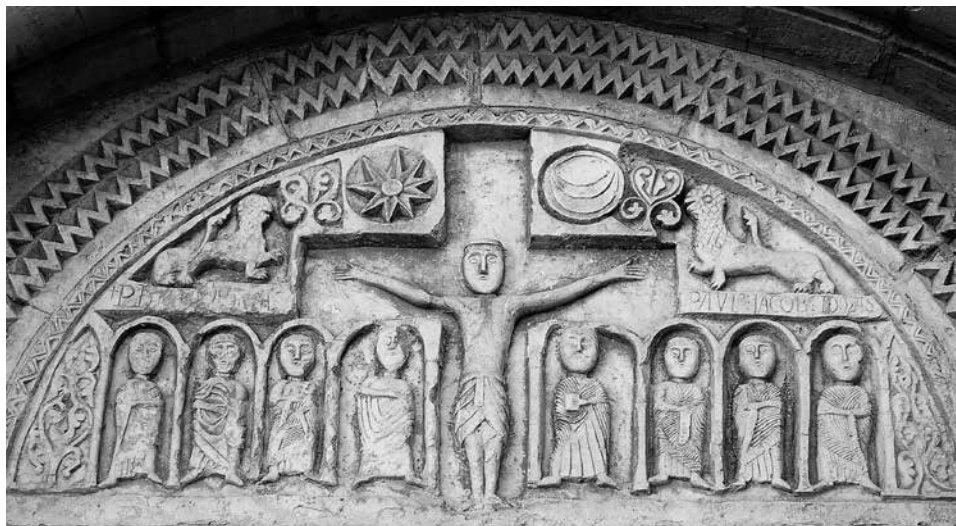
Of de maan vol is, kan rechtstreeks aan de heldere hemel worden waargenomen; de maan blijft daarbij ruim een etmaal 100% vol. Het tijdstip waarop zon, aarde en maan precies op één lijn staan, kan niet worden waargenomen, maar moet worden berekend.

Ook het astronomische begin van de lente (dag-nacht-evening of lente-equinox genoemd) kan niet aan de hemel worden afgelezen en moet eveneens door berekening worden bepaald. Het is het moment waarop de zon – in het sterrenbeeld Vissen – van zuid naar noord de hemelequator oversteekt; deze hemelequator is de projectie van de aardse evenaar op de hemelkoepel. Rond dat moment komt de zon precies in het oosten op en gaat in het westen onder; dag en nacht zijn dan even lang. Dit tijdstip verschuift in een ritme van 4 jaar (vanwege de schrikkeljaren) en in een langzamer tempo door veranderingen in de zonnebaan.

Verschillen tussen de kerkelijk berekende en de astronomisch bepaalde paasdatum (zogenoemde 'paasparadoxieën') kunnen optreden in jaren, waarin de tijdstippen van lentebegin en volle maan dicht bij elkaar liggen. Dat laatste was in de vorige eeuw het geval in 1905, 1924, 1943 en 1962. Omdat het tijdstip van de volle maan in al deze jaren echter enkele uren vóór het begin van de lente viel, was de eerste volle maan in de lente telkens vier weken later en klopte de voor de maand april berekende paasdatum.

De paasparadoxieën van 2019 en 2038

In het huidige jaar 2019 is de situatie als volgt. De maan wordt vol op woensdag 20 maart om 12.53 uur (MET (3)) en blijft dat tot donderdag 21 maart, 16.38 uur. Het astronomische begin van de lente valt op 20 maart om 22.58 uur. Er zijn nu twee verschillende conclusies mogelijk: 1) De maan wordt al 10 uur vóór het lentebegin vol, dus de eerste volle maan in de lente valt vier weken later en de astronomische paasdatum is 21 april; dit is tevens de kerkelijk berekende datum: 2) Het moment waarop zon en maan precies recht tegenover elkaar staan, vrijwel het midden van de volle maan-periode, is op 21 maart om 2.45 uur. Dat is bijna vier uur na het begin van de lente, dus de eerstvolgende zondag, 24 maart, is de astronomische paasdatum.

Kruisiging van Christus met zon en maan (ca. 1150), tympanon Santa Maria, Siurana (Spanje)

Aangezien de maan al ruim vóór het lentebegin zichtbaar vol is, is het wat mij betreft twijfelachtig om in 2019 van een paasparadoxie te spreken. Een overtuigende controverse tussen de Gregoriaanse en astronomisch bepaalde datum zal optreden in 2038. Het lentebegin valt dan op zaterdag 20 maart om 13.25 uur en de maan zal vol zijn van 20 maart, 13.33 uur tot 21 maart 16.43 uur; het centrum is op 21 maart om 3.08 uur. Er is dan slechts één conclusie mogelijk: de eerste zondag na deze volle maan, op 28 maart, zal het kosmisch Pasen zijn. De berekende Gregoriaanse datum, die in alle tabellen staat, is echter 25 april. In 2038 hebben we dus te maken met een echte paasparadoxie.

Impuls voor de toekomst

De rekenregel voor de paasdatum werd aanvankelijk uit de astronomische waarneming afgeleid, maar is gaandeweg in de plaats van die waarneming gekomen. Dit past bij de tendens binnen het christendom om zich los te maken van de kosmos en van de natuur, die als heidens gezien werd. Wakker geworden door de vraag naar de

juiste paasdatum in 2019 die door velen werd gesteld, zouden we als beweging tot religieuze vernieuwing kunnen besluiten om in de toekomst het Paasfeest altijd 'kosmisch juist' te vieren en de abstracte rekenregel los te laten. We hebben nog 19 jaar om dit intern voor te bereiden en om te proberen de overige christenheid hiervoor te interesseren en enthousiast te maken.

(1) *Berlijn, 23 april 1912 (in GA 133)*

(2) *Berlijn, 15 april 1908 (in GA 265)*

(3) *MET: Midden-Europese tijd; geldt voor alle genoemde tijdstippen*

Deze bijdrage zal in het Duits vertaald tevens verschijnen in 'Die Christengemeinschaft' (Märzheft) en voor de Engelstalige Christengemeenschap in het Engels vertaald in 'Perspectives' (Easter-issue)

Nagekomen aanvulling van de auteur

Na het schrijven van het voorgaande artikel heeft voortgezet onderzoek nog het volgende opgeleverd.

In de genoemde rij 1905, ..., 1962 horen ook nog de jaren 1981 en 2000 te staan. Want ook in die jaren was de maan al vol voordat de astronomische lente begon, waardoor de paasdata in april vielen. Het ritme van 19 jaar dat in deze rij zichtbaar wordt, was al in de oudheid goed bekend en wordt de 'cyclus van Meton' genoemd. Na 235 maan-omlopen (in $235 \times 29,53$ dagen) zijn namelijk vrijwel precies 19 jaren verlopen (het verschil is ongeveer 2 uur). Dat wil zeggen: als het bijvoorbeeld in een bepaald jaar op 1 januari volle maan is, dan is dat ook 19 jaar eerder of later op 1 januari het geval.

Het voorgaande betekent, dat de situatie van 2038 zich in 2057 en 2076 vrijwel zal

herhalen. In 2057 is het begin van de lente op dinsdag 20 maart om 05.00 uur (MET). Enkele uren later wordt de maan 100% vol. De kosmische paasdatum is 25 maart. De gregoriaanse berekening komt uit op 22 april. In 2076 begint de lente op donderdag 19 maart om 18.40 uur. De volle maan periode duurt van vrijdag 20 maart, 00.46 uur tot zaterdag 21 maart, 10.16 uur. Kosmisch Pasen is dus op 22 maart. Uitkomst van de gregoriaanse berekening is 19 april; op die zondag is het ook volle maan.

Het blijkt dus, dat het huidige jaar 2019 een soort keerpunt is in de rij van jaren tussen 1900 en 2100 waarin de tijdstippen van lentebegin en volle maan dichtbij elkaar liggen: vóór 2019 vielen de gregoriaanse en kosmische paasdata samen, na dit jaar zal dat niet langer het geval zijn.

Op naar de volgende eeuw

Op weg naar de honderdste geboortedag van de wereldwijde Christengemeenschap nodigt de redactie alle Nederlandse en Vlaamse gemeenten uit, om in de periode tot 16 september 2022 een korte bijdrage (max. 500 woorden) te schrijven over de stichtingsimpuls van de eigen gemeente en op welke wijze die impuls al dan niet in deze tijd nog werkzaam is. Ditmaal de gemeente Den Haag, gesticht op 13 november 1926.

Het begon in Dornach

door Marije Stevens-Engels (geestelijke in de gemeente Den Haag)

In juli/augustus 1922 zijn Friedrich Rittelmeyer, Emil Bock en Christian Geyer in Dornach voor een aantal besprekingen met Rudolf Steiner om de stichting van de nieuwe beweging tot religieuze vernieuwing voor te bereiden. Zij houden er een voordracht om dit voor-nemen toe te lichten. Ludovicus Mirandolle is onder de toehoorders. Hij studeert aan de academie voor beeldende kunst en compositie en klarinet in Parijs. Hij is nog jong: zeventien,

bijna achttien jaar. Een poosje daarvoor had hij Rudolf Steiner in Nederland horen spreken. Daar had hij Cornelis Los ontmoet, die negen jaar ouder was en zijn studie Duitse taal- en letterkunde al had afgerond.

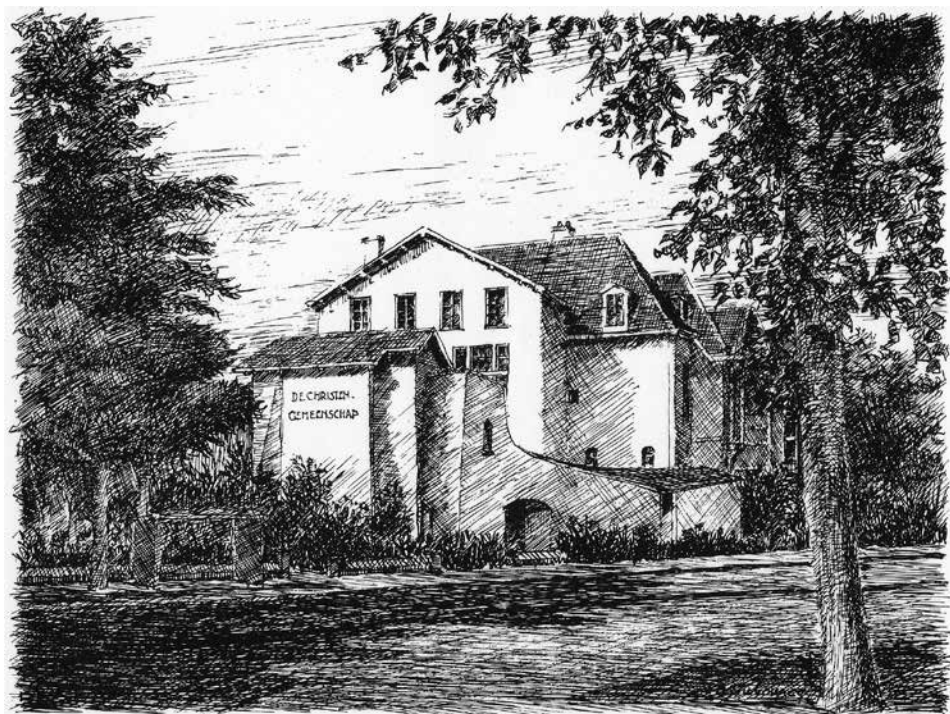
In de herfst schrijft Mirandolle aan Christian Geyer. Hij krijgt geen antwoord omdat Geyer zich op het laatste moment heeft teruggetrokken. Ludo Mirandolle geeft echter niet op. In 1924 besluiten hij en Cornelis Los

samen, dat zij medewerkers bij deze religieuze beweging willen worden. Zij komen enthousiast terug van een herfstconferentie van de Christengemeenschap in Hannover. Niet lang daarna wordt Emil Bock uitgenodigd naar Nederland te komen. In Den Haag ontstaat een comité van voorbereiding. Kort daarop komt Emil Bock tweemaal naar Nederland om voordrachten te houden over het wezen van de Christengemeenschap. Tijdens zijn tweede bezoek doopt hij vijf kinderen van twee families Gerretsen in het huis van Gerrit Gerretsen in de Anemoonstraat in Den Haag. Na dit bezoek van Emil Bock neemt Gerrit Gerretsen het besluit, zich bij Mirandolle en Los aan te sluiten en zich op het priesterschap voor te bereiden. Gerretsen, secretaris van de broederschap van kandidaat-notarissen, neemt hier ontslag. Op 7 februari 1926 celebreert Rittelmeyer in de studeerkamer van Gerretsen de eerste mensenwijdingsdienst in Nederland,

in de Duitse taal. Daarbij zijn Bock, Ogilvie, Gerretsen, Los en de partners van deze laatsten aanwezig. Mirandolle minstreert.

De gemeente Den Haag is de eerste gemeente van de Christengemeenschap in Nederland. Zij wordt gesticht op zaterdag 13 november 1926 "door de uitgesproken overeenstemmende wil van de volgende personen, die verklaarden te willen behoren tot de Gemeente des Christus Jezus", en dan volgen de namen en geboortedata van twintig personen.

De eerste openbare mensenwijdingsdienst wordt gehouden op Palmzondag 1926 door Emil Bock (in het Duits), Heinrich Ogilvie preekt. Ogilvie is de eerste priester in Nederland; op 24 juni 1926 houdt hij de eerste mensenwijdingsdienst in de Nederlandse taal. Gerretsen en Los worden op 19 december 1926 in Stuttgart tot priester gewijd en uitgezonden naar Den Haag. Ogilvie kan daardoor in Amsterdam gaan werken. Mirandolle ont-

Tekening van de Thomaskerk Den Haag door Bé Dubourq

vangt de priesterwijding op 15 juli 1928 in Nürnberg. Hij wordt ook naar Amsterdam uitgezonden.

De impuls van het begin, met die eerste twintig leden – ‘wij hebben het gevonden, het is er, het bestaat!’ – wordt nog steeds doorgedragen. De Haagse gemeente heeft veel substantie. Een mensenleeftijd lang (93 jaar) is er de mensenwijdingsdienst gehouden en zijn de sacramenten voltrokken. Ook zijn er veel

gestorvenen die met deze gemeente verbonden zijn. Hun helpende kracht is altijd merkbaar. De tijd van het begin met de cultuur van de kinderkerstspelletjes en toneel was sterk met de priester Gerretsen verbonden. Dat is nu minder, maar vaak zie je dat in een andere gemeente weer opbloeien. Ook de kinderkampen die hij begonnen is, floreren. De spoeling, wat priesters betreft, is wat dun. Maar er is hoop – en vertrouwen!

Boeken

Een goede gids in het Nieuwe Testament

Het evangelie. Beschouwingen deel 1 en 2
Emil Bock, vertaald en uitgegeven door
Wim in 't Veld, 2017
te bestellen bij Boekerij Zutphen,
info@deboekerijzutphen.nl
380p. €34,70 (deel 1), 344 p. €32 (deel 2)

door Feike Weeda (gemeente Eindhoven)

Als je je in het Nieuwe Testament (N.T.) wilt verdiepen, kom je vroeg of laat bovenstaand,

oorspronkelijk Duitse werk van Emil Bock, een van de stichters van de Christengemeenschap, tegen. Het is in een paar opzichten een uniek werk. Het wil de lezer ten eerste systematisch sleutels aanreiken op het gebied van de oorsprong en compositie van elk boek uit het N.T. en benoemt daarbij een paar centrale en relevante thema's. Op die manier biedt Bock je toegang tot veel bijbelplaatsen en -boeken en toont hij zich een goede gids in het land van de vele verschillende schrijvers en historische contexten. Zo gebruik ik dit boek al jaren, want het is een onmisbare hulp als naslagwerk wanneer je je met nieuwtestamenteisch

onderzoek vanuit een meer geesteswetenschappelijke visie bezig houdt. Een dik boek, maar de investering zeker waard.

Ten tweede is de historische en persoonlijke achtergrond van de schrijver opvallend. Voor de Nederlandse lezers is zijn zevendelige serie over de geschiedenis van de mensheid bekend, zoals onder meer: Genesis, Van Jordaan tot Golgotha, Paulus en Openbaring. Het voorliggende boek is voorafgaand aan deze serie geschreven, in de vorm van brieven en begeleidende inleidingen bij een ander belangrijk werk, een zeer originele en bloemrijke Duitse vertaling van het Nieuwe Testament. Emil Bock heeft met deze drie werken een fundament gelegd voor het nieuwtestamentische onderzoek zoals dat in de Christengemeenschap veelal plaatsvindt. Hij heeft met dit levenswerk bij willen dragen aan een nieuwe toegang tot het N.T. Zijn boeken worden nog steeds verkocht en gelezen.

Wim in't Veld heeft een goede poging gewaagd om dit dikke boek niet alleen te vertalen, maar vooral te hertalen. Hij is daarbij

kritisch te werk gegaan in zijn keuze van voor de huidige lezer relevante delen, details en zelfs zinnen. Dat maakt de tekst veel prettiger te lezen en de vertaler blijft trouw aan de intenties van Bock. Voor wie ook het Duits machtig is en kan vergelijken, voelt het toch anders aan en ik mis de 'geestrijke' taal en zelfs hele passages. Ook mis ik het eerste hoofdstuk, samen met een toelichting op de achtergrond van Emil Bock en de historische context van het boek. Verder ontbreken de registers op trefwoorden en (plaats)namen als ook de bijbelplaatsen, waardoor de naslagfunctie van dit boek in mijn ogen minder wordt.

Toch kan ik dit boek aanraden, als aanvulling op de eerder genoemde reeks. Het slaat namelijk af en toe een brug naar de sacramenten en de liturgie van de Christengemeenschap. Dat vind ik theologisch én persoonlijk-religieus gezien interessant, omdat de sacramenten hier niet zozeer op basis van het N.T. gefundeerd worden, maar een andere functie krijgen, namelijk een hermeneutische, 'verkla-

rende'. In de theologie is een kleine stroming die de praktijk en de woorden van liturgie en sacramenten als medebepalend voor de inhoud van het geloof ziet: 'de wet van het bidden', naast Bijbel en dogma. Het is een spiritualiteit die ik in de Christengemeenschap vaak tegenkom: dat woorden uit de liturgie je kunnen helpen om te geloven en het N.T. te begrijpen. Het boek biedt dus handreikingen om het N.T. en de sacramenten in samenspraak te gaan verstaan.

Versjes uitspelen met peuters en kleuters

Luister even... 90 liedjes en versjes om uit te spelen

Hennie de Gans-Wiggemans

DGNP Educatieve uitgaven, 110 p, €22

door Rosamay Holleman (peuterjuf, gemeente Alkmaar)

Dit handboek met bijgesloten cd omvat veel liedjes en versjes met aanwijzingen hoe je deze voor peuters en kleuters kunt uitspelen. Luister even..., de titel van het boek 'roept op tot actie, tot beweging, tot doen'. De boodschap van het boek is: we kunnen niet vaak

genoeg luisteren naar onze kinderen en met versjes en liedjes antwoorden op hun (ontwikkelings-)vragen.

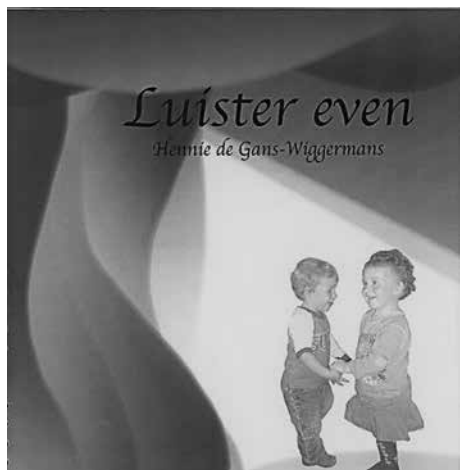
Door de versjes te verrijken met bewegingen, ritme en uitspelen spreken we het kind niet alleen verbaal of cognitief aan, maar juist in het hele wezen. De wil van het kind wordt uitgenodigd en dit is passend bij het jonge kind. Ook werkt het sterk op het plezier en de beleving van zowel de kinderen als de volwassenen. Ondertussen worden allerlei ontwikkelingsgebieden als bewegen, taalontwikkeling, muzikale ontwikkeling, sociale aspecten, fantasie en creativiteit aangesproken.

Het boek begint met de beschrijving van de pedagogische aspecten. Er wordt uitgelegd hoe je versjes en liedjes kunt inzetten in de opvoeding. Belangrijk zijn hierin nabootsing en voorleven, bewegingen en gebaren. Ten slotte geeft de schrijfster handreikingen hoe je de spelletjes kunt uitspelen. Hierin onderscheidt ze drie manieren: gebarenspeel, tafelspeel en het de kinderen met elkaar laten uitspelen. De verschillende liedjes en versjes zijn voor de leeftijden van vroege peuter- tot en met late kleutertijd.

Het leukste van het boek is dat het veel nieuw repertoire biedt en weinig heel bekende liedjes en versjes. Ze zijn afwisselend ouderwets of modern en uit allerlei bronnen verzameld, die meestal worden benoemd. Achterin staat nog een hele boekenlijst waaruit geput kan worden.

In het boekje staan de liedjes in notenschrift en op de cd zijn ze a capella ingezongen door Judith Zirkzee-Bordewijk. De liedjes zijn duidelijk en helpen volwassenen bij het leren van nieuwe liedjes. De cd is echter niet zo geschikt om voor kinderen af te spelen, want alle liedjes komen één keer voorbij en volgen elkaar snel op.

Om de versjes en liedjes met verve en plezier te kunnen brengen, is het niet alleen belangrijk je de tekst (melodie) en uitbeeld-spelletjes eigen te maken. Het gaat er vooral om dat je innerlijke beelden creëert bij hetgeen je zegt

en doet. Dit is cruciaal in het overbrengen en 'meenemen' van de kinderen in het spel. Niet alle versjes en liedjes zijn even geschikt voor de volwassene van deze tijd. Sommige ongemakkelijke zinsneden of onplezierige woorden kunnen verwarring en verzet oproepen. Maar doordat het aanbod groot is, blijven er ook nog genoeg over die wel prettig in het gehoor liggen.

Dit boek geeft helder tekst en uitleg voor beginnende opvoeders en pedagogen die vaardigheden willen opdoen met versjes en liedjes voor het jonge kind. Daarnaast biedt het een verrijking van het repertoire en inspireert het diegenen die hiermee al bekend

zijn. Dat maakt het tot een prettig boek voor iedereen die met peuters en kleuters werkt of leeft!

Erratum

Bij de boekbespreking van 'Kleuren in de cultus' in het Adventnummer is per abuis een onjuiste prijs vermeld. Het boekje kost € 15,00 en het werkboekje kost € 5,00 excl. verzendkosten.